

Af Katrine Zeuthen, Saman Atter Motlagh &
Andreas Hjort Bundgaard

Indledning.ⁱ

Køn

Køn er et aktuelt, politiseret emne – samfundsmæssigt har iveren omkring kønsproblematikker fået momentum i nyere tid, fremhævet af tematikker som fx #MeToo, inklusionen af trans-narrativer, debatter om ”reproduktive rettigheder” (dvs. fx spørgsmål om abort og fertilitetsbehandling), belysningen af kønnede aspekter af både krigsforbrydelser og klimakrisen. Disse tematikker og debatter udgør en kampplads, hvor der på den ene side kæmpes for frihed, lighed, tryghed, rettigheder etc., mens disse kampe for reaktionære kræfter menes at true samfundets sammenhængskraft, orden, tradition etc. Disse kampe udspiller sig imidlertid på en teoretisk baggrund vedr. det principielle spørgsmål om hvad køn er.

Således fremstår debatter om køn i dag også ofte som en kamp mellem to positioner, der kommer til udtryk i modsætninger mellem natur og kultur, biologi og social konstruktion, og mellem to køn eller mange, binære og ikke-binære forståelser af køn. Og i begge lejre synes

ⁱ En del af denne indledning trækker på det *call for papers*, der blev sendt ud i forbindelse med Selskab for teoretisk psykoanalyses årsmøde i 2022, som er skrevet af Jakob Rosendal.

der at cirkulere mere eller mindre udtalte forestillinger eller fantasier om at nå en tilstand af kønslig harmoni. Heroverfor synes det relevant – med psykoanalysen og psykoanalytisk teori – også at insistere på kønnet både som et psykisk fænomen og som forstyrrelse, et uafvendeligt ubehag, et symptom eller endda et traume.

Måske særligt når det kommer til køn, har psykoanalysen selv været og er fortsat genstand for debat og kritik. I flere årtier har feminisme, kønsstudier og queer-teori og mere nyligt også trans-studier kritiseret psykoanalysen. Patriarkalske, sexistiske og cis- og heteronormative aspekter af psykoanalysens kønsforståelse er blevet fremanalyseret med både fejllæsninger og vigtige spørgsmål og nuanceringer til følge. Debatten har her også ofte en meget polariserende karakter: Enten er psykoanalysen en del af problemet eller en del af løsningen. Enten er man for eller imod psykoanalysen. Men hvad har disse debatter bidraget med til forståelsen af køn? Hvilke fejllæsninger vil det være relevant at kritisere, og hvilke kritikker af psykoanalysens kønsforståelse vil det være relevant at videreføre?

Psykoanalysens teorier har mange skandaløse betragtninger om seksualitet og køn. Den første og måske største skandale er Freuds begreb om libido. Tanken om at libido, eller seksuel energi, understrømmer, eller ligefrem driver, vores eksistens og handlinger, selv når vi tilsyneladende giver afkald på seksuel nydelse, laver noget mondænt eller kreativt eller slet ikke relateret til sex, fremstår umiddelbart urimelig. Men sex og seksuel energi er ikke nødvendigvis det samme. Freud udvider begrebet om seksualitet og seksuel energi, og hvad skulle man ellers kalde det, at mennesket i dets eksistens og handlinger begærer, eller vil noget med nogen? Freuds udvidede begreb om seksualitet implicerer også begrebet om infantil seksualitet; at Freud hævder at selv små børn skulle have en seksualitet, er næsten som at gnide salt i såret. Tanken er måske endnu mere stødende i vores samtid, hvor et velkomment hensyn til børns trivsel, samtidigt kan bestyrke forsvaret for børns totale uskyld. Måske er det også en (ubegrundet) frygt for, at Freuds teorier skulle kunne legitimere pædofili. Også den psyko-eksuelle model for menneskets udvikling, der er betinget af Freuds teorier om seksualitet, kan og har vækket meget modstand og kritik. Skal Freuds model for udvikling virkelig forstås således, at mennesket, eller rettere barnet, gennemgår nogle prædeterminerede stadier i udviklingen bundet op på fikseringer, især omkring erogene zoner? Og udstikker en sådan stadieteori ikke også en normativitet, hvor fx homoseksuelle og transkønnede, der ikke følger en standardmodel for

udvikling nødvendigvis må patologiseres? Er der her ikke tale om essentialistisk, patriarkalsk universalisering af en bestemt social gruppes historisk betingede oplevelse? Eller er der med Freuds såkaldte stadier snarere tale om momenter i psykens konstitution, sådan som vi nødvendigvis må rekonstruere deres dannelse logisk? Og hvordan skal vi fx forstå Freuds opfattelse af biseksualitet (egentlig nærmere både biseksualitet og tvekønnethed)? Tanken er at individet ved objekt-katexis putter noget ind i den anden, og ved identifikation får noget ind i sig; altså har hver person både maskuline og feminine seksuelle tendenser. Måske er Freud ikke bare et idol (eller en skurk) der blindt skal kopieres (eller forsages), men en aktiv tænk, som man må tænke med.

De efterfølgende psykoanalytikerens skandaløse betragtninger om køn og seksualitet, er netop dette, forsøg på at tænke med og videre fra Freud. Melanie Kleins rekonstruktioner over spædbarnets kærlige og aggressive fantasier om brystet, fantasier om tilfredsstillelse, forfølgelse og hævn, kan virke som grinagtige spekulationer; men hvad skal man ellers forestille sig om spædbørn? De er måske bare et bundt af instinkter og stimulusreaktioner? Hvor flere psykoanalytiske retninger efter Freud går væk fra Ødipuskomplekset (for slet ikke at nævne det dertil relaterede begreb om penismisundelse), tager Jaques Lacan det op og universaliserer det. Det virker skævt, næsten bizart, at gøre begreber som fallos, kastration og fadernavnet, og et kønsligt, seksuelt drama i barndommen til omdrejningspunktet for subjektets konstitution. Centraliteten af den ødipale fantasi om den totale, frustrationsløse forening med 'the m(Other)', leder også Lacan til formuleringer som at Kvinden er en fallos, eller, at Kvinden ikke engang eksisterer. Hertil har man igen kunne rejse anklager om et maskulint, heteronormativt, fallogocentristisk blik, der underordner kvinden eller forherliger det binære. På den anden side kan den lacanianske universalisering af den ødipale fantasi umulighed, også fæstne subjektet i en grundlæggende queer tilstand, hvor det at have et køn, forbliver en konstant forstyrrelse. Laplanches genopfindelse af forførelsesteorien kunne også vække stor modstand. Ikke nok med at børn har en seksualitet, nu hævdes det også at voksne uomgængeligt aktiverer og relaterer sig til denne seksualitet.

Psykoanalysens teorier om seksualitet og køn virker alt i alt uacceptable ved første øjekast, eller, som minimum, ufærdige og ufuldstændige. Men måske mere end nogen anden teoretisk disciplin, forsøger psykoanalysen at beskrive de grundlæggende psykiske strukturer,

der udgør kønnets og seksualitetens konturer. Om end bidragene i dette nummer af Lamella ikke har som deres ligefremme ærinde at udrede psykoanalysens begreber om seksualitet og køn en gang for alle, teoretisk afklare aktuelle samfundsmæssige problemstillinger relateret til køn eller afslutte det principielle spørgsmål om hvad køn er, udgør bidragene ikke desto mindre det kontinuerlige arbejde med og tænkningen omkring disse teoretiske problematikker i forskellige udtryk.

BIDRAG

FRA AMMEMØRKE TIL MODERSUBJEKTIVITET

Karolina Bro Næss tager i sin artikel afsæt i moderen som en central figur i psykoanalysen – hun er et objekt for barnets begær hos Freud, en udgave af den store Anden hos Lacan, det gode og det onde bryst som partialobjekt hos Klein og en vigtig del af barnets selvstændiggørelse hos Winnicott – men på trods af sin vigtige rolle, er moderen i alle disse beskrivelser reduceret til en figur i barnets psyke og ikke en psyke i sig selv, som det er værd at beskæftige sig med. Moderens usynlige position i de psykoanalytiske teorier kan betragtes som en del af en større kulturel fortrængning, hvor kvinder forventes fuldstændigt at tilsidesætte sig selv i moderskabet og på samme tid at nyde denne fuldstændige selvopofrelse. Deres hårde omsorgsarbejde, eksistenskrise og lidelse trænges i baggrunden, hvilket ifølge Karolina Bro Næss er på bekostning af mødres fysiske og psykiske velbefindende, idet nydelsestvangen og det stærke, kollektive ønske om, at mødre skal være lykkelige, fuldstændig marginaliserer denne store gruppes virkelighed. I artikelen beskæftiger hun sig med den danske forfatter Olga Ravns roman *Mit arbejde*, for derved at nærme sig nogle generaliserede betragtninger om moderskabet. Ravns roman har et gennemgående fokus på moderskabet som en splittende erfaring: en kropslig og eksistentiel splittelse og en splittelse, der forhindrer moderskabserfaringens adgang til sproget. Ved hjælp af Julia Kristevas begreb om det abjekte og det lacanianske begreb *jouissance* argumenterer Karolina Bro Næss for, at selve oplevelsen af at blive mor er et særligt tilfælde af den eksistentielle erfaring, den freudo-lacanianske psykoanalyse beskriver med sin påstand om, at subjektet altid er et splittet subjekt. Moderskabet er en grænseposition, som undslipper sproget, og derfor kan moderen kun forsøge at råbe op fra dette umulige sted, men hendes erfaring kan aldrig passes ind i det, Kristeva kalder det pateralistiske sprog, og hun må som Ravn finde nye former. Afslutningsvis

reflekteres der over moderskabet som en del af kvindens seksualitet, med en perspektivering til Aske Kreilgaards skulptur *Agape*.

KASTRATIONEN ER IKKE-ALT. GUD ER IKKE-ALT.

MATERIEN ER IKKE-ALT

Lilian Munk Rösing udforsker i denne artikel implikationerne af Lacans seksuerings-skema og fremhæver navnlig betydningen af forestillingen om ”ikke-alt” (*pas-tout*) for begrebliggørelsen af køn, det guddommelige og samspillet mellem stof og ånd. Ved at betone fraværet af en konstitutiv undtagelse på den feminine side af Lacans skema, undersøger teksten, hvordan dette fravær teoretisk kan informere en dialektisk tilgang til materialitet – og bredere, til metafysik. Žižeks fortolkninger i *The Monstrosity of Christ* og Zupančičs idéer i *What is Sex?* peger i denne forbindelse på en måde at tænke materialisme ud over den rene fysikalitet. Disse overvejelser illustreres yderligere gennem en læsning af Ida Marie Hedes og Signe Schmidt Kjølners Hansens *Inferno* (2014), som tjener som en art case-studie, der udfordrer nymaterialistiske fortolkninger ved at antyde, at materien selv kan indbefatte dialektiske spændinger snarere end at udgøre en fuldstændig ontologi. Gennem sin diskussion af seksuering, Gud og forholdet mellem stof og ånd argumenterer artiklen for en grundlæggende dialektisk tænkemåde.

“SOM DIN FORELSKTE BRUUD”.

H. A. BRORSONS EROTISKE KRISTENDOM

I artiklen udforsker Andreas Vinther Jensen kristendommens erotiske dimensioner gennem den danske salmedigter Hans Adolph Brorsons arbejde. Den udfordrer ”et traditionelt” kristent syn, der begrænser seksualitet til forplantning inden for ægteskabet, og fremhæver det sanselige og erotiske billedsprog, der findes i kristen historie, især i Bibelens Højsang. Brorsons salmer skildrer et intimt forhold til Jesus, ved hjælp af ægteskabeligt og erotisk sprog. Hans beskrivelser blander det åndelige med det kropslige, og danner billeder af blod, sved og endda Jesu bryster, hvilket antyder en nærende, næsten moderlig form for kærlighed. I læsningen af Brorsons erotiske skildring indtager Brorson traditionelt feminine og passive roller i sine salmer, udvisker kønslinjer og understreger en personlig, fysisk forbindelse med det guddommelige. Forfatteren fortolker Brorsons fokus på de fysiske aspekter af guddommelig kærlighed som en afspejling af hans egne kampe med fysisk skrøbelighed og sygdom, hvilket tyder på, at hans

salmer bruger erotik som en form for åndelig og personlig mestring. Afslutningsvis præsenterer Brorsons værk en erotisk kristendom, der overskrider ortodokse syn på seksualitet, og taler for en bredere forståelse af kærlighed og begær i religiøse sammenhænge.

ANEKDOTISK TEORI TIL KVALIFICERING AF PÆDAGOGISK DØMMEKRAFT

I artiklen "Anekdotisk teori til kvalificering af pædagogisk dømmekraft" reflekterer Mathias Holst Manstrup over, hvad anekdoten egentlig er for en størrelse samt dens status som feministisk tankefigur. Hvor kommer den fra, hvorfor fortæller vi den, og hvad kan den overhovedet bruges til, om noget? Han påpeger, at de færreste formentlig har gjort varigt ophold ved disse spørgsmål, hvorfor han med afsæt i en kritik af den amerikanske litteraturprofessor Jane Gallops teori om anekdoter sætter sig for at undersøge anekdotens natur og betydning. Med Gallops tilsyneladende oxymoron "anekdotisk teori" og sammentænkning af tre forskellige teorikomplekser; dekonstruktivisme, feminisme og psykoanalyse, fremhæver Mathias Holst Manstrup, hvordan særligt psykoanalysens begreber og teknikker kan finde anvendelse i anekdotisk teori. Han foreslår afslutningsvis, at denne alternative tilgang til anekdotisk teori er særligt relevant for kvalificering af praksisrettet, pædagogisk dømmekraft. Når han specifikt fremhæver det pædagogiske i forhold til dømmekraften, skyldes det, at pædagogikken blandt andet kendetegnes ved det at *ville noget med nogen*. Pædagogikken forholder sig altså ikke passivt men intervenserer i den andens livsførelse og står, som Immanuel Kant berømt har formuleret det, over for den paradoksale udfordring at skulle kultivere frihed gennem tvang, således at man i mindst mulig grad udøver uret med sine interventioner i den andens liv. Dette gælder både for den professionelle pædagog og i al almindelighed.

BLUFÆRDIGHED.

MODSTAND I SEKSUALUNDERVISNINGEN.

Kirsten Hyldgaard gør i sin artikel læserens opmærksomhed på, at seksualundervisning ifølge forskningslitteraturen i grundskolen forårsager forlegenhed, ubehag og tendentielt opleves blufærdighedskrænkende af både lærere og elever. Hendes grundlæggende antagelse er, dels at emnet i sig selv skaber modstand, fordi seksualitet er grænseoverskridende, dels at seksualundervisning potentielt udgør en trussel mod læreres professionalisme, da pædagogiske forhold, ideelt set, skal

være af-seksualiserede. Hendes antagelse er, at blufærdighed ikke kan eller skal forklares psykologisk med personlighed og karaktertræk, at man skulle være mere eller mindre blufærdig eller have bestemte træk, og at en bearbejdning af problemstillingen i stedet med fordel kan inddrage den lacanianske psykoanalytiske ”symbolske orden”, ’det’ der opstiller rammer for sociale bånd, ’det’ der tillader henholdsvis forbyder uden at skulle spørge fra nogen. Kirsten Hyldgaard spørger, om seksualitet overhovedet vedkommer pædagogiske forhold og skriver videre, at hvis disse skal være af-seksualiserede eller ikke-seksualiserende, kunne disse negationer måske antyde, at pædagogiske forhold også forudsætter det seksuelle for at have effekt på godt og ondt. Det ville implicere, at det seksuelle ikke er noget, der tilføjes, forstyrrer og forurener ellers rene pædagogiske forhold, men er integreret eller forudsat i det pædagogiske svarende til den overføringsproblematik, hvor Freud kunne hævde, at der ganske vist skal være kærlighed på spil for at være inden for pædagogisk rækkevidde, men at kærlighed også kan være for meget af det gode, sågar udgøre en hindring for det analytiske arbejde og henviser i den sammenhæng til den kliniske psykoanalytikers håndtering af den modsigelsesfulde overføring og ikke mindst psykoanalytikerens ganske mange oplysende vidnesbyrd om fejl og fristelser, der har udgjort en hindring for det analytiske arbejde.

FRA LUDER/MADONNA TIL DUKKE/EMPOWERED

Gustav Johannes Hoders artikel sporer en linje i den fortsatte udvikling af repræsentationer af kvinder, fra psykoanalytiske fortolkninger fra tidligt i det 20. århundrede til kulturelle artefakter fra det 21. århundrede, og kulminerer i en postfeministisk analyse af filmen *Barbie* (2023). Artiklen er struktureret omkring tre faser af objektivisering af kvinder. Indledningsvis undersøges formuleringen af luder/Madonna-komplekset inden for tidlig psykoanalyse, repræsenteret ved Freud og Wilhelm Stekel og det feministiske kollektiv *Off our backs*. Den anden fase udforsker den idehistoriske kontekst for skabelsen af Barbie-dukken, og inddrager Lacan, Guy Debord og Hugh Hefner. Artiklens tredje fase tager udgangspunkt i Paul B. Preciados beskrivelse af ”tekno-Barbie” som en paradigmatiske figur inden for vores nuværende ”farmakopornografiske” samfund, hvilket forbereder analysen af Barbie-filmene gennem det, forfatteren kalder dukke/empowerment-komplekset. Artiklens progression peger på en overgang fra kvindelig representation baseret på traditionelle dikotomier til en mere nutidig framing, hvor empowerment og objektivisering

eksisterer side om side og omformes i lyset af historiske symboler og moderne mediers gensidige bearbejdning.

BUTLERS NYE KLÆDER. OM BUTLER OG LACAN

René Rasmussen præsenterer i sin artikel en kritik af Judith Butlers brug af begreber fra lacaniansk psykoanalyse, og sammenligner deres begrebsbrug med mere ortodokse lacanianske fortolkninger. Teksten undersøger Butlers selektive tilegnelse af Lacans ideer, især deres genfortolkninger, som ofte afviger fra traditionelle psykoanalytiske læsninger. Hvor Butlers poststrukturalistiske, feministiske tilgang rekonfigurerer lacanianske begreber for at underbygge deres teori om kønsperformativitet og diskursens materielle effekter, fremhæver artiklens kritik, hvordan Butlers fortolkninger fører til fejllæsninger eller fordrejninger af Lacans originale begreber, der ikke er tro mod Lacans intentioner.

DET MESSIANSKE ARKIV.

PSYKOANALYSE OG TEOLOGI HOS FREUD OG DERRIDA

Gustav Damgaard dykker i denne artikel ned i Jacques Derridas *Arkivfeber*, der i samtale med freudiansk psykoanalyse udvikler en teori om arkivet. Derrida undersøger arkivets dobbelte natur, knyttet til lov og ontologi, og understreger dets interne inkonsistens, knyttet til en 'dødsdrift', der afslører arkivets iboende mangel og dets forhold til hukommelse og glemsel. Artiklen afsluttes med at udforske de teologiske og etiske dimensioner af arkivet, især dets orientering mod fremtidig retfærdighed gennem begrebet messianicitet uden messianisme. Her fremstilles arkivet som et etisk rum, der, i kraft af sin selvdestabiliserende karakter, forbliver åbent for fremtidige muligheder og retfærdighed, og udfordrer traditionelle forestillinger om arkivhukommelsen og dens funktion.

Vi takker vores bidragsydere for deres indsigtsfulde analyser og vores læsere for deres fortsatte engagement. Vi håber, at dette nummer ikke kun oplyser, men også inspirerer til fortsat samtale og udforskning.